

חמה ותולדות חמה / הרב י"צ רימון

המרכז האקדמי לב – הלכות בישול 3

א. בישול במיקרוגל

ב. דוד שמש

א. בישול במיקרוגל

..תולה כביסה בשמש, אתה לא עובר בבישול המים. למה אתה לא עובר בבישול המים? אומר המגן אברהם, בגלל שאין בישול בשמש. אמנם יש בעיה של מראית עין, אז לא תמיד מותר לתלות כביסה, ומותר לתלות כביסה רק כשזה לא נראה, אתה שם על קולב או משהו כזה.

אבל נשאלת השאלה 'ליבון של בגדים בשמש' זה דבר רגיל, רגילים לבשל את המים שבבגד על ידי תלייה בשמש, ולמרות זאת אין בזה איסור. מכאן טען ר' שלמה זלמן אויערבך נגד הרב פיינשטיין, והוא טען שבאמת העיקרון הוא לא אם רגילים או לא רגילים, אלא אם זה היה במשכן הוא לא היה במשכן.

ראינו ב'סיכתא לאתונא', ראינו כמה שיטות בראשונים, ראינו את שיטת היראים שזה מבשל את המים, את המים ביתד. עכשיו, אפשר להגיד שבישול המים ביתד זה דבר שלא מעניין אותך, זה כאילו 'פסיק רישא דלא אכפת ליה'. אז ר' שלמה זלמן רואה בזה ראייה, שלא השינוי קובע, אלא אם היה את זה במשכן או לא היה את זה במשכן.

הדבר הזה יש לו כל מיני השלכות, קודם כל השלכה אחת הזכרנו, האם כדאי להמליץ לבתי חולים להשתמש במיקרוגל. עכשיו, בכל מקרה יש איסור דרבנן של חשמל, אבל אם אתה צריך לבשל עדיף שתבשל בדרך שהיא כמה שפחות איסור, ואם נגיד שאין בזה

בעיה של בישול, אז ממש עכשיו מצאת דרך טובה כדי לפתור לצמצם את האיסור של בישול בבתי חולים.

עוד נפקא מינה שיכולה להיות, המנחת חינוך במצווה ז אות ה מסתפק האם יש איסור בישול בדבר שהתבשל בשמש. זאת אומרת, אם בישלת משהו בשמש, האם מותר לך עכשיו לבשל את זה בשבת. ניקח דוגמא, אתה בישלת במיקרוגל אורז, האם מותר לך לחמם בבוקר על הפלטה את האורז הזה?

עכשיו, הוא מביא מחלוקת בזה, הוא מביא את הפרי מגדים שפטר במקרה כזה, שלכאורה זה יהיה תלוי במחלוקת שלנו. לפי האגלי טל יש הבדל מציאותי בין בישול בשמש לבישול באור, אם נגיד שיש הבדל מציאותי, אז יכול להיות שזה לא נחשב כמבושל ולכן אם תבשל את זה בשבת, תחמם את זה, זה יהיה אסור. לפי האגרות משה ההבדל הוא לא בתוצאה אלא במעשה, לכאורה התוצאה היא אותו דבר, ואם התוצאה היא אותו דבר אז לכאורה יהיה מותר לחמם.

אם נבין לפי ר' שלמה זלמן אז התוצאה היא אותו דבר, אבל פשוט לא נאסרה דרך כזאת של בישול, אבל לכאורה יהיה מותר לחמם אחר כך.

בדרך כלל אנחנו נוקטים להחמיר בדבר הזה לכתחילה, ככה טוען פרופ' זאב לב, כתב מאמר שעדיף לא לחמם לכתחילה ככה. מי שכן מחמם יש לו על מי לסמוך, אבל היה יותר טוב שאם מישהו רוצה לחמם בשבת עצמה, שיבשל ממש, ולא במיקרוגל.

הדרך הזאת של ר' שלמה זלמן, ניתן לראות אותה לכאורה גם בדברי הרמב"ם. הרמב"ם, כשהוא מגדיר איסור בישול, אומר הרמב"ם:

כללו של דבר בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף

רך הרי זה חייב משום מבשל.

(רמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה ו)

אז הרמב"ם הדגיש שמדובר על אש, והיה אפשר לומר שאולי הרמב"ם בא להוציא מחמה, שהוא אומר 'אש' הוא לא מתכוון דווקא אש, אלא הוא בא להוציא מבישול בחמה. אבל פשטות הדברים שהוא מתכוון דווקא לאש, ככה כותב גם המבי"ט, שכך יוצא מדברי הרמב"ם, שבישול הוא רק באש.

עכשיו, יש לנו סוגים רבים של קרינות, יש קרינת אור, יש קרינת אינפרא אדום, יש קרינת רנטגן, יש קרינה רדיו-אקטיבית, ויש קרינה של גלי מיקרוגל. לכל קרינה יש תכונה שונה, כל קרינה נבלעת בחומרים מסוימים ולא נבלעת בחומרים אחרים. למשל קרינה של שמש נבלעת בחומרים רבים, מחממת אותם, אבל היא כמעט לא נבלעת בזכוכית שקופה. קרינה של אינפרא אדום נבלעת גם בזכוכית שקופה, ומחממת אותה. קרינה של גלי מיקרוגל, שזה גלים קצרים, נבלעת בנוזלים, אבל כמעט לא נבלעת בדברים יבשים. ולכן הקרינה תמיד נבלעת בנוזלים ומחממת אותם, הם מחממים את החלק החיצוני, לכן הרבה פעמים כשאתה מחמם במיקרוגל או חלק קר וחלק חם, כי הכל עובר דרך הנוזלים.

גם התוצאה במיקרוגל קצת שונה, למושל הצבע לא משתנה, והטעם שונה קצת, תלוי במה. אז ראינו שזה תלוי בהבדלים בין השיטות. ר' שלמה זלמן אויערבך הציע את זה לבתי חולים, כי הוא חשב שכן יש כאן משהו שמוריד משהו. אמרנו שעדיין יש איסור של סגירת מעגל חשמלי, לפי החזו"א זה איסור בונה וסותר, אבל בשו"ת מנחת שלמה בסימן יא סבור שאין איסור דאורייתא בזה. יש עוד דברים בסגירת מעגל, יש ניצוצות, אבל נעזוב את זה כרגע.

יש דבר שנקרא 'מזלג חשמלי', הוא היום פחות מצוי, כשאני הייתי ילד זה היה מאוד מצוי. במזלג חשמלי החימום נעשה על ידי התנגשות של אלקטרודות במים, והמים מתחממים בעצמם. כלומר, אם אתה תכניס את היד, זה בעיה של חשמל צריך להיזהר,

אבל המזלג עצמו הוא קר, הוא מתחמם מהמים. ור' שלמה זלמן במנחת שלמה סימן יב אומר שיש בזה רק איסור דרבנן, כי זה לא בישול על ידי אש. והוא כותב שהוא שאל את החזו"ן איש, והחזו"ן איש אסר ואמר שחשמל בדרך כלל יוצר אש, אז דבר כזה נחשב כמו עיבור אש, אז רב שלמה זלמן אומר 'לא הבנתי את החזו"ן איש'.

ב. דוד שמש

מזה אני רוצה לעבור לחמה ותולדותיה, ולדוד שמש. אז אנחנו יודעים בסוגיא שבישול בשמש זה מותר לכתחילה, בישול באש או תולדותיה זה איסור דאורייתא, ובישול בתולדות השמש זה איסור דרבנן. עכשיו השאלה שאנחנו רוצים לשאול את עצמנו – מה קורה בדוד שמש?

קודם כל יש דוד שעשוי מחומר מבודד, בתחתית שלו יש צינור שממנו יוצאים מים קרים אל תוך הקולטים. בקולטים יש צינורות שחורים, והצינורות האלה קולטים את השמש, והם מכוסים בזכוכית ששומרת על החום שהגיע לצינורות. אחרי שהמים התחממו על ידי הצינורות, הם זורמים בחזרה אל תוך החלק העליון של דוד השמש, ובמקומם באים מים קרים חדשים.

עכשיו, בתוך הדוד יש שני צינורות נוספים חדשים. צינור אחד זה צינור שדרכו המים החמים עוברים אל הבית. כשאתה פותח את הברז בבית אתה מוציא מים חמים מלמעלה, ואז נכנסים מים קרים מלמטה. זאת אומרת שכל פעם שאתה פותח ומוציא מים חמים, נכנסים מים קרים, וכאן יש שאלה האם אתה מבשל עכשיו את המים הקרים שנכנסים? עכשיו, צריך לדעת, תמיד המים החמים יהיו למעלה, ותמיד הקרים למטה. כי המים החמים קלים מהמים הקרים, אז תמיד הם יהיו למטה.

אתה רואה את הדבר הזה ושואל את עצמך – האם דוד שמש זה 'שמש' או 'תולדות שמש'? לכאורה סברא פשוטה תגיד שזה הדוגמא הכי פשוטה של תולדות שמש, מה יכול להיות יותר תולדות שמש מזה? כי יש לך כלי כזה שהמים מתחממים בתוכו בתוך הצינורות, ואחר כך אתה עובר לדוד, זה ממש תולדות שמש. יש פוסקים שאומרים שברור שזה תולדות שמש, למשל בשו"ת 'אז נדברו', הרב בנימין יהושע זילבר, חלק א סימן לד, אומר שאם ניקח כלי מים ונשים מול השמש, אף פעם הוא לא יגיע לחום כזה, כלומר ברור שהקולטים יתחממו על ידי שמש, ואז הם מתחממים את המים, ולכן זה תולדות שמש. אמנם, יש מקום לדון בדבר הזה, ודנו בזה בציץ אליעזר וביע אומר ועוד הרבה פוסקים, שיכול להיות שאנחנו נראה את הצינורות לא כ'מתחממים את המים' אלא כ'מרכזים את קרני השמש ומעבירים אותם למים'. זה דומה לדיון באחרונים לגבי זכוכית מגדלת שאיתה אתה מנסה לבשל. ויכול להיות עוד, אם מתכת מתחממת על ידי שמש, אחר כך אתה מוזין אותה מהשמש, ואז אתה מבשל על המתכת, זה תולדות חמה. יש חשב אולי אתה פעם תיקח סיר שהתבשל על ידי אש, ותחשוב שהתבשל על ידי שמש, ולכן אסור לך לבשל בצורה כזאת. אבל אם כל הזמן השמש מתחממת את הצינורות ואת המים, אולי הדבר הזה נחשב כמו שמש, והראיה שאם סיר נמצא על האש זה לא נחשב תולדות אש, זה נחשב אש, ולכן כשהסיר מתחמם כל הזמן על ידי שמש, ואם תיקח את השמש הוא כבר לא יהיה חם, זה נחשב 'שמש' ולא 'תולדות שמש'. עכשין, עוד סברא לדבר הזה, למה אסרו תולדות שמש. אסרו תולדות שמש שמא תחליף אותן בתולדות האור, תתבלבל, ובטעות את הסיר שחומם על ידי אש, תחשוב שזה חומם על ידי שמש, תשתמש בו. אבל אם החימום מתבצע כל הזמן על ידי שמש, אין חשש להחלפה, כי כל הזמן השמש נמצאת שם על הקולטים. הרב

עובדיה רצה להגיד שאולי יש כאן עוד דבר, שאולי זה וזה גורם, גם אם תגיד שזה על ידי שמש, זה גם שמש וגם תולדות שמש, וזה וזה גורם, גם אם תגיד שגם הצינורות משפיעים, אבל זה וזה גורם בדברבן אפשר להקל.

ובאמת הציץ אליעזר נטה להקל נגד שיטות אחרות של מנחת יצחק ואז נדברו. אבל יש לכאורה סיבה לאסור לכל השיטות. גם אם נגיד שהמים שהתחממו, התחממו על ידי שמש, כשאתה מוציא מים חמים בבית ראינו שנכנסים מים קרים. המים הקרים מתחממים על ידי המים שבדוד. המים שבדוד הם בוודאי תולדות שמש, גם אם תגיד שהמים התחממו על ידי שמש, אבל המים עכשיו הם תולדות שמש, ואם אתה מחמם מים במים האלה – חיממת אותם בתולדות שמש. ואז לכאורה הדבר צריך להיות אסור.

אז הרב עובדיה, באמת, יש לו תשובה ארוכה מאוד, הבאתי אותה במקורות, יביע אומר אורח חיים חלק ד סימן לד, זו תשובה ששמעתי מבני ביתו לפני המון שנים שהוא עבד עליה חצי שנה, קשה לי להאמין כי בהספק שהוא כותב לא יכול להיות שהוא עבד על תשובה אחת חצי שנה, אבל הוא עבר כנראה הרבה זמן. לי לפני עשרות שנים לקח ללמוד את התשובה הזאת שבוע. זו תשובה שללמוד אותה זה הרבה מאוד זמן.

הרב עובדיה אומר שבאמת כיוון שאין לך עניין לבשל את המים הקרים, אתה רק מעוניין להוציא מים חמים, זה נחשב 'פסיק רישא דלא ניחא ליה' או 'דלא איכפת ליה', בדברבן, שהרי תולדות חמה זה דרבנן. אם אני בונה על זה, אז הרבה עובדיה מביא בשולחן ערוך שפסיק רישא דלא ניחא ליה בדברבן – מותר.

אבל הרמ"א אוסר גם פסיק רישא דלא ניחא ליה בדברבן. הרב עובדיה אומר שגם לדעת הרמ"א אפשר להקל, כי הכנסת המים הקרים נעשית בגרמא, אתה מוציא מים חמים, וזה גורם למים

הקרים להיכנס. ואז הוא אומר, זה כמו 'תרי דרבנן', תולדות חמה זה דרבנן, גרמא דרבנן, פסיק רישא דלא ניחא ליה בתרי דרבנן – גם אשכנזים מקלים.

הוא טען שזה גרמא, ובאמת יש מקום לחשוב על זה שאולי זה דבר רגיל.

ר' שלמה זלמן אויערבך טען במנחת שלמה בסוף סימן ט', שדבר שאתה תמיד מבצע בצורה הזאת – לא נחשב לגרמא כלל. למשל הדלקת מנורה במקרה זה לא גרמא, ככה מדליקים נורה של מקרה. ולפי זה יש כאלה שכתבו בשמו של ר' שלמה זלמן, שאותו דבר גם בדוד שמש, לא נגיד שזה גרמא שהמים הקרים נכנסים, כי ככה תמיד מחממים מים בדוד שמש. אז יש מקום לדון בזה.

עכשיו, יש סברא נוספת להקל. המים הקרים נכנסים תמיד מלמטה, בתחתית הדוד יש ממילא מים קרים. המים החמים הם למעלה. יש סיכוי סביר שהמים שנכנסו לא יתחממו לחום שהיד סולדת מהמים שבתוך הדוד, כי הם למטה. הם יעשו סיבוב בקולטים, אחר כך הם אולי יגיעו ליד סולדת, אבל זה מהמים שבקולטים, לא מהמים שבדוד. ואם כך, יש כאן ספק פסיק רישא באיסור דרבנן. ספק פסיק רישא אנחנו מתירים.

עוד דבר שיש מקום לדון, המים בדוד לכאורה הם כלי שני, הם עברו מהצינורות לתוך הדוד, אם הם עברו מהצינורות לתוך הדוד, אם זה כלי שני, אז אין בעיה לשים מים לא מבושלים בתוך כלי שני, זה מותר. אמנם יש כאלה שחושבים שיש לדוד דין כלי ראשון כי זה מחובר לצינורות, זה תלוי בדברי הרמ"א.

יש עוד דבר מעניין, ר' שלמה זלמן אויערבך בשמירת שבת כהלכתה פרק א הערה קכז, אומר שיש בעיה אחרת, הוא אומר שלפעמים בבית הדוד מחובר לבוילער החשמלי, אתה לא תמיד שם לב אם הבוילער דולק או לא דולק. אם אתה תוציא מים מהדוד על ידי דוד שמש, יש חשש שתטעה ולא תדע שהבוילער

דולק עכשיו, או שהוא דלק לפני שבת, ולכן יש חשש של אתי לאחלופי. כך אומר ר' שלמה זלמן.

בשו"ת ציץ אליעזר הוא מביא בשם הרב נריה ששלח לו את זה בשם הרב פראנק, שאי אפשר להוסיף על גזרות חז"ל, אתה לא יכול עכשיו לבוא להגיד ש'אתי לאחלופי' מבוילער. ר' שלמה זלמן נראה מדבריו שהוא חושב שזו הגזירה המקורית של 'תולדות חמה אטו תולדות האור', זאת הגזירה המקורית.

יש עוד מחלוקת בין המהרש"ל למגן אברהם, בשו"ת המהרש"ל כותב שמותר לצלות ביצה על גבי גג רותח כי אין חשש לטעות, לא יחשבו שהגג התחמם על ידי אש, לא יכול להיות דבר כזה. המגן אברהם חושב שצריך לאסור במקרה כזה, והמשנה ברורה אסר. אבל בכל מקרה, במקרה שלנו יש עוד סברא לצרף, כי לפי המהרש"ל כל אחד יודע שהדוד מתחמם על ידי שמש, כך כתב ביביע אומר, למרות שגם בזה יש מקום לדון בגלל הבוילער שהזכרנו קודם.

למעשה, כמו שאמרנו, יש פוסקים שהקלו, יביע אומר, שו"ת אור לציון, ציץ אליעזר. לעומת זאת ר' שלמה זלמן אויערבך אסר, מנחת יצחק אסר. בשמירת שבת כהלכתה במהדורה הישנה הוא התיר להשתמש בדוד שמש, במהדורה החדשה הוא כתב 'טוב להימנע', אבל למרות הטוב להימנע, גם מי שרוצה להימנע אם מדובר על שעה מוקדמת בבוקר שאדם יודע שהמים הם פחות מיד סולדת, וודאי אפשר להקל. אם מדובר לצורך חולה או תינוק וודאי מותר להקל, מותר לעשות איסור דרבנן לצורך חולה שאין בו סכנה, ובטח את הדבר הזה שיש כאלה שמתירים לגמרי.

אז יש כאן סיבות גם להקל בדבר. יש מקום לדון לגבי יום טוב, אני לא נכנס לזה עכשיו, אבל אולי גם ביום טוב זה קצת קל יותר דוד שמש גם לדעת הרמ"א, כי זה כאילו קרה מעצמו, הוא שחיממו את זה.

בשורה התחתונה, כשאדם לא צריך עדיף לא להשתמש בשום דבר. מצד שני, כשאדם צריך, או לצורך חולה, או שיש מים מאוד קרים וצריך לשטוף כלים, יש סברות טובות גם לדעת המקלים בדבר.

מורי ורבותי, גמרנו בזה תולדות חמה ותולדות האור, ונשלח לכם בעזרת ה' דפי מקורות על הנושא הבא שיהיה 'כלי ראשון'. אנחנו אחרי זה בתוך כלי ראשון נדבר על תולדות האור. נעצור כאן, מורי ורבותי.